

Andrius MARCINKEVIČIUS

Lietuvos socialinių mokslų centras

*Rusų etninės ir
religinės tapatybės
konstravimas
Sąjūdžio laikotarpiu
Kaune leistoje
spaudoje rusų kalba*

Santrauka. Straipsnyje analizuojama spaudos rusų kalba įtaka rusų etninės ir religinės tapatybės konstravimui Sąjūdžio laikotarpiu. Tyrimo objektas – Kaune leisti laikraščiai „Echo Kaunasa“ (1988–1990) ir „Kaunasskij vestnik“ (1990–1993). Spauda straipsnyje vertinama kaip svarbus žinių apie praeitį struktūravimo ir einamojo laikotarpio politinio diskurso poreikius atliepiančių istorijos vaizdinių sklaidos įrankis. Aktyviais laikraščių „Echo Kaunasa“ ir „Kaunasskij vestnik“ bendradarbiais ir turinio kūrėjais tapo iš etninių mažumų grupių kilusi miesto inteligentija ir stačiatikių dvasininkai. Kokybinė turinio analizė rodo, kad rusų etninei tapatybei konstruoti šiuose laikraščiuose buvo dažnai pasitelkiami su tarpukario Lietuvos valstybingumo tradicija susiję akcentai: ryškiai atsiskleidusių Vytauto Didžiojo universitete ir Valstybės teatre rusų kultūros ir meno veikėjų biografijos, įvairūs su Mokytojų draugijos rusų gimnazijos ir rusų kultūros organizacijų veikla iki 1940 m. susiję vaizdiniai. Svarbus spaudos rusų kalba Kaune siekis Sąjūdžio laikotarpiu buvo stačiatikių religinės grupės tapatybės ugdymas. Tyrimas atskleidė, kad stačiatikių dvasininkai pristatinėjo religiją spaudoje kaip vertybinį pamatą, galintį padėti suvienyti skirtingų pažiūrų rusų etninės grupės narius ir tapti atsvara sovietinės ideologijos formuotai tapatybei. Kita vertus, nors dvasininkai aktyviai dalyvavo rusų kultūros organizacijų veikloje, jie nesiejo stačiatikybės su tautybe, bet akcentavo skirtingų kalbos ir kultūros tradicijų raišką Stačiatikių bažnyčios praktikoje bei reišė pasirengimą įtraukti į parapijos veiklą įvairių tautybių žmones.¹

Reikšminiai žodžiai: spauda rusų kalba, Kaunas, rusai, etninė ir religinė tapatybė, rusų kultūra, stačiatikiai.

Įvadas

Sąjūdžio laikotarpio spauda rusų kalba, tarp jų Sąjūdžio leisti informaciniai biuletiniai ir laikraščiai, buvo svarbus žinių sklaidos tarp rusų ir kitų etninių grupių įrankis, padėjęs formuoti jų tapatybę.

¹ Straipsnyje pristatomi tyrimo duomenys surinkti Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto mokslininkų vykdomo mokslinio projekto „Etno-konfesinis identitetas ir socialinė įtraukti Lietuvoje po 1990 m.: rusų stačiatikių ir lenkų katalikų atvejai“ metu. Projektas (Nr. S-LIP-19-60) finansuojamas Lietuvos mokslo tarybos pagal valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą.

Spaudą tyrinėjusios Birutės Sinočkinos teigimu, populiarius visoje SSRS laikraštis „Soglasije“² buvo „tikras naujosios spaudos pavyzdys, atitikęs to laikmečio revoliucinę dvasią“, kuriam paklausos „galėtų pavydėti bet kuris dabartinis nacionalinės periodikos leidinys valstybine kalba“.³ Šis laikraštis „ne tik informavo, analizavo, bet ir kūrė pilietinę visuomenę“, padėjo „susiorientuoti žmonėms, atsidūrusiems dažnai nuo naujos ir seniau slėptos informacijos srauto šoko būsenoje, kai tapo peržiūrimos vertybės, ėmė griūti nusistovėję kanonai ir atrodytų nepajudinamas gyvenimo būdas“.⁴ Svarbu, pasak tyrinėtojos, kad „Soglasije“ buvo nekomercinis leidinys, „turėjęs didžią idėją ir galimybę dirbti, kol buvo tam palankios finansinės sąlygos, šios idėjos labui“.⁵

Sąjūdžio ideologinės dvasios spaudai priskirtini ir du Kaune leisti laikraščiai rusų kalba, redaguoti Medicinos instituto mokslo darbų redaktorės ir rusų kultūros draugijos pirmininkės Žanos Korsukovos. 1988 m. ji buvo pakviesta Kauno Sąjūdžio tarybos rengti laikraščio „Kauno Aidas“ versiją rusų kalba⁶, o didėjęt rusų ir kitų etninių mažumų grupių susidomėjimui politiniais įvykiais ir savo kultūros šaknimis Lietuvoje, įregistravo 1990 m. originalų laikraštį „Kaunasskij vestnik“.⁷ Šis buvo platinamas per „Lietuvos spaudą“ apie 5 000 egzempliorių tiražu, kurių daugiausia pirkta kioskuose prie Kauno autobusų stoties. Iš ten leidinys pasiekdavo kitas Lietuvos vietas, o Sąjūdžio atstovai veždavo jį demokratinų jėgų atstovams Rusijoje ir kitose sovietinėse respublikose. Sausio 13-osios įvykiams skirtas specialus laikraščio numeris buvo išleistas 70 000 egzempliorių tiražu. Nuo 1990 m. lapkričio iki 1993 m. sausio pasirodė iš viso 70 „Kaunasskij vestnik“ numerių.⁷

Šio straipsnio tikslas – atskleisti, kaip Sąjūdžio laikotarpiu Kaune leistoje spaudoje rusų kalba buvo konstruojama rusų etninė ir religinė tapatybė bei santykis su Lietuvos valstybingumo tradicija. „Echo Kaunasa“ ir „Kaunasskij vestnik“ pasirinkti tyrimui kaip vieni pirmųjų šalyje regioninės spaudos rusų kalba pavyzdžių, skyrusių didelį dėmesį ne tik etninių mažumų grupių objektyviam informavimui apie Sąjūdžio politinius tikslus ir lietuvių visuomenės nuotaikas, bet ir besirūpinę šių grupių, ypač rusų, istorijos ir kultūros sugrąžinimu į viešąją miesto atmintį po ilgų sovietinės okupacijos dešimtmečių užmaršties. Spauda autoriaus

² „Soglasije“ (rus. *Согласие*) – Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio (LPS) leistas Vilniuje 1989–1991 m. laikraštis, skirtas demokratinių pažiūrų ir teigiamai politinius pokyčius SSRS priėmusiai skaitytojų auditorijai (red. Georgijus Jefremovas ir Liubov Čiornaja). 1988–1989 m. LPS leido informacinį biuletinį rusų kalba „Vozroždenije“ (rus. *Возрождение*), dubliavusį lietuviškos „Atgimimo“ versijos (red. Romualdas Ozolas) turinį.

³ Бируте Синочкина, „Русская пресса постсоветской Литвы: динамика изменений“, *Etніškumo studijos 2* (2007), 123.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ „Kauno Aidas“ (rus. *Эхо Каунаса*) – rusiška LPS Kauno tarybos leisto 1988–1990 m. laikraščio „Lietuvos Aido“ (red. Vidmantas Valiušaitis) versija (red. Žana Korsukova).

⁷ „Ambasadoriai be įgaliojimų“, žiūrėta 2021 m. gegužės 3 d., <https://maga.lt/33139>.

vertinama kaip vienas svarbių žinių apie praeitį struktūravimo, einamojo politinio ir ideologinio konteksto paklausą atliepančių istorijos vaizdinių sklaidos įrankių. „Echo Kaunasa“ ir „Kaunasskij vestnik“ yra savitą spaudos rusų kalba raišdos Lietuvoje etapą atspindintys leidiniai.

Lietuvos mokslininkų darbuose plačiai remtasi lietuviška Sąjūdžio spauda, bet skirta mažai dėmesio Sąjūdžio (LPS) ir Sąjūdžio laikotarpiu leistos spaudos rusų kalba, jos įtakos rusų ir kitų tautybių gyventojų etninės ir religinės tapatybės kaitai, integracijos į Lietuvos visuomenę analizei.⁸ Etninių ir religinių mažumų grupių tapatybės kaitos, santykių su etnine dauguma Sąjūdžio ir pirmaisiais nepriklausomybės metais tematika yra plačiau atskleista.⁹ Šių grupių vaizdavimo Lietuvos spaudoje ir elektroninėje žiniasklaidoje tyrimai aprėpia paskutinių dviejų dešimtmečių laikotarpį.¹⁰ Šis straipsnis – vienas iš nedidelių žingsnių į aptariamą tematiką plėtotę. Manytina, kad etninių ir religinių mažumų grupių tapatybės Sąjūdžio laikotarpiu tyrimų plėtrai būtų taip pat pravarti kompleksinė šaltinių (dokumentų, spaudos, atsiminimų) analizė.

Šis straipsnis parengtas remiantis atliktos kiekybinės ir kokybinės „Echo Kaunasa“ ir „Kaunasskij vestnik“ turinio analizės duomenimis. Pirmajame etape iš bendros 1988–1993 m. publikacijų masės buvo atrinkti visi tekstai, susiję su rusų etnine, stačiatikių ir sentikių religinėmis grupėmis. Atliekant kokybinę analizę gilintasi į atrinktų tekstų turinio ypatumus, nagrinėta, su kuriais istoriniais Kauno įvykiais, vietovėmis, asmenybėmis ar visuomeninėmis

⁸ Бирите Синочкина, „Русская пресса постсоветской Литвы: динамика изменений“, *Etniškumo studijos* 2 (2007), 118–150; Павел Лавриненц, „Возвращение русской культуры из забвения“, in Grigorijus Potašenko (red.), *Lietuvos rusai XX–XXI a. pradžioje: istorija, tapatybė, atmintis* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla), 256–316.

⁹ Petras Biveinis ir Algis Povilas Kasperavičius, „Tautiniai santykiai Lietuvoje 1988–1992 metais“, *Lietuvos istorijos studijos* 20 (2007), 64–84; Grigorijus Potashenko, „Russians of Lithuania (1990–2010): integration to civil society“, *Ethnicity* 3, 98–109; Dovilė Budrytė, „From Ethnic Fear to Pragmatic Inclusiveness? Political Community Building in the Baltic States (1988–2004)“, *Etniškumo studijos* 1, (2011), 14–41; Vladas Sirutavičius, *Lietuviai ir Lietuvos lenkai, Lietuva ir Lenkija 1988–1994* (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2017); Paulius Subačius, *Dvidešimt penkeri religinės laisvės metai, 1988–2013*, 2 daly (Vilnius: Lietuvos katalikų mokslo akademija; Naujasis Židinys-Aidai, 2015) ir kt.

¹⁰ „Tautinės bendruomenės posovietinėje Klaipėdoje: naujų tapatybių paieškos ir jų reprezentacijos žiniasklaidoje“, in Liutauras Kraniauskas, Aldis Gedutis, Arūnas Acus, Sigita Kraniauskienė, Jolita Viluckienė, Eduardas Spiriajevas, *Klaipėdos diskursai 1990–2010. Sociologinė miesto tapatybių rekonstrukcija* (Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2012); Monika Frėjūtė-Rakauskienė, „Rusų etninės grupės reprezentacija Lietuvos spaudoje. Nėgyjančios Antrojo pasaulinio karo žaizdos“, in Grigorijus Potašenko (red.), *Lietuvos rusai XX–XXI a. pradžioje: istorija, tapatybė, atmintis* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013), 351–386; Andrius Marcinkevičius, „Istorinio teisingumo diskursų formavimas Lietuvos spaudoje lietuvių ir rusų kalba“, in Neringa Klumbytė, Monika Frėjūtė-Rakauskienė, Andrius Marcinkevičius, Kristina Šliavaitė, *Socialinis ir istorinis teisingumas daugiataurinėje Lietuvos visuomenėje* (Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras), 45–100; ir kt.

organizacijomis buvo siejami rusai ir stačiatikiai (sentikiams skirtos pavienės publikacijos), kaip šie įvykiai sieti su einamojo laikotarpio aktualijomis, kas buvo atrinktų aptariamos tematikos tekstų autoriai ar cituojami veikėjai. Ši tyrimo prieiga leido išskirti svarbiausius spaudos rusų kalba įtakos rusų etninės ir religinės tapatybės bei sąsajų su Lietuvos valstybingumo tradicija konstravimo bruožus. Straipsnyje remtasi taip pat Lietuvos mokslininkų darbais ir spaudoje rusų kalba dirbusių žurnalistų įžvalgomis.

*Spaudos rusų kalba reikšmė
rusų etninės tapatybės
konstravimui Lietuvoje
Sąjūdžio laikotarpiu*

Lietuvos rusų tapatybę tiriantys mokslininkai nustatė, kad Sąjūdžio ir nepriklausomybės pradžios laikotarpio spauda rusų kalba atliko reikšmingą socialinę funkciją, atliepdama rusams iškilusį poreikį pagrįsti rusų kultūros autochtoniškumą ir paneigti rusų kaip tik pokario imigrantų vaizdinį, atrasti savo santykį su Lietuvos valstybingumo tradicija. Antai periodikos ir literatūros tyrinėtojo Pavel Lavrinec teigimu, rusų kultūros veikėjai, dirbę tarpukariu Lietuvoje ir Lenkijos užimtame Vilniaus krašte, sovietmečiu buvo įvardijami baltagvardiečiais, buržuazinės kultūros ir ideologijos nešėjais, juolab kad dalis iš jų buvo represuoti arba pasitraukė į Vakarus.¹¹ Sąjūdžio laikotarpiu įvairios žinios apie šiuos veikėjus spaudoje įgijo kitą reikšmę, nes tapo rusų kultūros gyvavimo Lietuvos valstybingumo sąlygomis galimybės ir teigiamos patirties liudijimu. Be to, spauda rusų kalba tapo informacijos apie stačiatikių ir sentikių bendruomenių praeitį ir tradicijas sklaidos šaltiniu, atliepdama išaugusį tarp dalies rusų susidomėjimą religija ir istorinės atamos, „kuri įžvelgta liudijimuose apie senas su rusų kilme tapatinamos stačiatikybės šaknis Lietuvoje ir jos sostinėje“, poreikį.¹²

Atrodytų, kad spaudos rusų kalba leidyba lietuvių vyraujamame Kaune buvo mažiau svarbi negu Vilniuje ir kituose gyventojų etninės sudėties atžvilgiu mišriuose Lietuvos miestuose. Visgi 1989 m. SSRS visuotinio gyventojų surašymo metu Kaune buvo priskaičiuoti 34 823 rusai, kurie sudarė 8,3 proc. visų gyventojų, neskaitant dislokuotų mieste ir aplink jį sovietinių kariškių.¹³ Rusų kalbą laikė savo gimtąja žymi dalis baltarusių, ukrainiečių ir kitų tautybių gyventojų. Dauguma rusų įvaizdį Kaune iki 1940 m. formavusių asmenybių pasitraukė į Vakarų Antrojo pasaulinio karo metu, tapo sovietinio režimo aukomis, mirė

¹¹ Лавринцев, *Возвращение русской культуры из забвения*, 256.

¹² *Ibid.*, 264.

¹³ *Lietuvos TSR gyventojų tautinė sudėtis (miestai). 1989 m. surašymo duomenys*, T. 1, 181–182.

užmiršti pokariu arba ėmė tapatintis su lietuviais.¹⁴ Tuo metu dešimtys tūkstančių sovietmečio atvykėlių ir jų palikuonių stokojo žinių apie savo pirmtakų patirtis. 1989 m. Kauno rusų kultūros draugijos steigėjai, rengdami įstatus, pabrėžė istorinio tęstinumo svarbą ir rėmėsi draugijos „Mokslas-Šviesa“, besirūpinusios 1923–1940 m. švietimu rusų kalba ir rusų gimnazijos rūmų statyba, patirtimi.¹⁵ Šiuose rūmuose įsikūrė „Kaunasskij vestnik“ redakcija.

Kita vertus, „Kaunasskij vestnik“ raida atspindi daugelio Sąjūdžio laikotarpio periodikos leidinių likimą. Išsiskyrę iš pradžių dideliais tiražais ir besinaudoję plačia kūrybine laisve, vėliau jie ėmė užsidaryti dėl mažėjančio finansavimo iš valstybės biudžeto ir rinkos ekonomikos dėsnių įsigalėjimo žiniasklaidoje pasekmių (privatizavimas, leidėjų kaita, verslo interesai, neprofesionali vadyba ir pan.).¹⁶ XX a. 10-ojo deš. viduryje vietoj santykinai kokybiškos spaudos rusų kalba ėmė vyrauti laikraščiai, stokoję originalaus turinio ir perspausdinę medžiagą iš lietuviškos ir Rusijos spaudos (Литовский курьер, Обзор ir kt.). Išnyko lietuvių, rusų ir kitų tautybių autorių poeziją, literatūrą ir kitus tekstus rusų kalba spausdinę bei dialogą tarp įvairių kultūrų palaikę periodikos leidiniai (Литва литературная ir kt.).¹⁷ Šias netektis vėlesniais dešimtmečiais tik iš dalies atsverė iš valstybės biudžeto finansuojamos Lietuvos televizijos ir radijo laidos, pasižymėjusios Sąjūdžio laikotarpio spaudai rusų kalba būdinga ideologine dvasia (*Kultūrų kryžkelė, Santara, Rusų gatvė, Krikščionio žodis* ir kt.).

Prაžūtingas išvardytų veiksmų poveikis buvo pripažįstamas 1993 m. sausį pasirodžiusiame paskutiniame „Kaunasskij vestnik“ numeryje:

Nors Naujieji metai ir prasidėjo, bet pagal tradiciją... siaubinga tarp žurnalistų tradicija, kai vakar reikia rašyti apie tai, kas neva vyksta šiandien ar vyks rytoj. Nieko nepadarysi, sakoma, kad tai vysto fantaziją ir kartu priartina realybę. Tai štai – tampa tradicija trukdžiai ir pertraukos Mūsų arba Jūsų laikraščio leidyboje, kaip pasakė vienas pastabus redakcijos lankytojas, laikraščio išrinktiesiems, o ne visiems. „Visi“, „visiems“ – magiški žodžiai, kai „visi“ – tai masė, o masės negalima vaizduoti su kažkokia tai veido išraiška. Čia apie tai, kas susiję su „visais“. Sukurti laikraštį „visiems“ apskritai yra neįmanoma. Išsivysčiusiose valstybėse jau seniai egzistuoja spaudos specializacija.¹⁸

Sąlygos spaudos rusų kalba leidybai Kaune vėlesniais laikotarpiais tapo nepalankios dėl įvairių socialinių veiksmų. Rusų kalba palaipsniui prarado tarptetinių

¹⁴ Andrius Marcinkevičius, „Antrojo pasaulinio karo laikotarpio rusų kilmės išeiviai iš Lietuvos: socialinio ir kultūrinio portreto metmenys“, *Oikos: Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (2016), 15–28.

¹⁵ Жанна Корсукова, „Возвращение“, *Каунасский вестник* 18 (1992).

¹⁶ Владимир Скрипов, „Свобода слова в 90-х и литовские СМИ на русском - попытка диагноза“, paskelbta 2019 m. spalio 2 d., <https://www.delfi.lt/ru/news/live/video-svoboda-slova-v-90-h-i-litovskie-smi-na-russkom-popytka-diagnoza.d?id=82395233>.

¹⁷ Grytė Liandzbergienė, „Ar egzistuoja rusakalbių žiniasklaida Lietuvoje“, paskelbta 2004 m. lapkričio 16 d.,

<https://www.delfi.lt/archive/ar-egzistuoja-rusakalbiu-ziniasklaida-lietuvoje.d?id=5483876>

¹⁸ Корсукова, „Невеселый, веселый Новый год“, *Каунасский вестник* 1 (1993).

santykių kalbos statusą, o dėl emigracijos ir asimiliacijos procesų ėmė mažėti rusų ir kitų tautybių gyventojų skaičius, išaugo lietuvių kalbos ir lietuviškos spaudos autoritetas, išryškėjo požiūrių ir vertybių skirtumai rusiškai skaitančios visuomenės dalyje.¹⁹ 2001 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, Kaune gyveno 16 622 rusai (4,4 proc.), t. y. perpus mažiau negu 1989 m.²⁰ Be to, 2009 m. atliktas lingvistinis tyrimas atskleidė, kad 46 proc. apklaustų Kaune rusų tautybės respondentų nerūpėtų, o 39 proc. patiktų, jeigu juos pavadintų lietuviais. Dauguma iš jų teigė mokantys lietuvių kalbą taip pat gerai, kaip ir savo gimtąją.²¹ Tyrimo duomenimis, rusų kalbą gimtąja dažniau įvardijo vyresnio amžiaus (30–74 m.) respondentai, kurių tėvai buvo nelietuviai ir gimę ne Lietuvoje, o jaunimas ir asmenys iš mišrių šeimų dažniau nurodė turintys dvi gimtąsias kalbas (viena iš jų – lietuvių). Pastarųjų etninė tapatybė buvo silpnesnė, o rusų kalbos įgūdžiai prastesni (ypač skaitymo ir rašymo) nei vyresniosios kartos. Nustatyta, kad tik maža dalis rusų kilmės respondentų savo etninę tapatybę perdavinėjo vaikams, nes geresnes galimybes ateityje siejo su lietuvių kalbos mokėjimu.²²

Rusų istorijos ir kultūros sugrąžinimas iš užmaršties Kaune

Tyrimo metu atliktos kokybinės analizės duomenys leidžia teigti, kad straipsnių rusų etninės grupės tematika rengėjai laikraščiuose „Echo Kaunasa“ ir „Kaunasskij vestnik“ buvo rusų kilmės ir rusų kultūrai neabejingi inteligentai (aukštųjų mokyklų darbuotojai, žurnalistai, mokytojai, menininkai ir kt.), savo iniciatyva ieškoję medžiagos apie rusų praeitį Kaune pas dar išlikusius gyvus istorijos liudininkus ir atsivėrusiame po sovietinės okupacijos visuomeni tarpukario Lietuvos periodikos pavelde. Rusų istorijos ir kultūros klausimais laikraščių atstovai bendradarbiavo su mokslininkais ir kultūros įstaigų darbuotojais. Nors vėliau buvo išleista daug mokslinių darbų apie rusų kilmės emigrantų, kultūros ir mokslo veikėjų indėlį į Kauno miesto raidą²³,

¹⁹ Скрипов, *вобода слова в 90-х и литовские СМИ на русском – попытка диагноза*.

²⁰ 2001 m. *Lietuvos gyventojų ir būstų surašymas*, 190.

²¹ Ineta Dabašinskienė ir Raminta Garuckaitė, „Kalbinis Kauno praeities ir dabarties savitumas“, in Meilutė Ramonienė (red.), *Miestai ir kalbos: kolektyvinė monografija* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010), 237.

²² *Ibid.*, 244.

²³ Natalija Kasatkina, *Rusų inteligentijos integracija į tarpukario metų Lietuvos kultūrą* (disertacijos rankraštis) (Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1994); Povilas Lasinskas, „L. Karsavino veikla Vytauto Didžiojo universitete“, *Darbai ir dienos* 2(11) (2006), 21–48; Асия Ковтун, ред., *Русские в Литве (1918–1940): определение проблемы* = Rusai Lietuvoje 1918–1940 m.: problemos apibūdinimas (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2001) ir kt.

kurių šiame straipsnyje atskirai nenagrinėsime, „Echo Kaunasa“ ir „Kaunasskij vestnik“ skelbtos publikacijos leidžia užčiuopti rusų istorijos ir kultūros Kaune sugrąžinimo iš užmaršties ir legitimizavimo viešojoje miesto atmintyje ankstyvasias ištakas.

1989 m. „Echo Kaunasa“ buvo išspausdintas iniciatyvinės grupės kvietimas „brangiems tautiečiams“ jungtis į Kauno rusų kultūros draugiją, „kurioje galėtume aptarti mus jaudinančias problemas, paremti vienas kitą sunkią minutę, atgaivinti prarastas rusiškas šeimos šventes, užmegzti santykius su stačiatikių ir sentikių bažnyčiomis, demokratinio judėjimu Rusijoje ir dar daug ką, apie tai galėsime susitarti susivieniję. Tuomet sugebėsime tapti neatsiejama visuomenės dalimi, pilnateisiais laisvos Lietuvos Respublikos piliečiais, jos patriotais ir kartu išsaugosime savo nacionalinę tapatybę“.²⁴ Kitame kreipimesi pažymėta, kad „visais laikais čia atsiradavo vietos kitų tautybių žmonėms. Nepriklausomoje Lietuvoje gyveno ir dirbo tokie rusų žmonės kaip pasaulinio garso mokslininkas filosofas Levas Karsavinas (nukankintas sovietiniame lageryje), išsilavinę agrobiologai Zubovai, nuostabius valstybinių įstaigų pastatus palikęs mums architektas Vladimiras Dubeneckis, operos dainininkas ir režisierius Andrejevas ir daug daug kitų. Čia aktyviai veikė daugybė draugijų, vien rusų draugijų Kaune buvo keletas. Visi jie taikiai sugyveno tarpusavyje. Jų veikla laukia sekėjų“.²⁵ 1990 m. laikraštyje kviesta ne tik Lietuvoje, bet ir kitose sovietinėse respublikose gyvenusius rusus ir geros valios žmones, organizacijas, įmones paremti Kauno rusų kultūros draugijos veiklą, o kartu ir žymių rusų kultūros veikėjų atminimo įamžinimą.²⁶

1990 m. lapkritį išleistame pirmajame numeryje „Kaunasskij vestnik“ leidėjai pabrėžė didelį kultūrinio ir visuomeninio laikraščio rusų kalba poreikį Kaune ir išreiškė viltį, kad „jį skaitys įvairūs žmonės – tie, kurių šaknys Lietuvoje siekia kelias kartas, ir tie, kurie dėl skirtingų aplinkybių apsigyveno čia po karo arba visiškai neseniai“.²⁷ Laikraščio misija buvo įvardytas „savitarpio supratimo, pagarbos ir geranoriškumo siekis santykiuose tarp skirtingų tautybių, pasaulėžiūros ir tikėjimų žmonių“.²⁸ Nors laikraštis kreipė dėmesį į įvairių tautybių skaitytojus, jo turinys atspindėjo taip pat reakciją į tapusį aktualų Sąjūdžio ir pirmaisiais nepriklausomybės metais rusų etninei grupei poreikį pagrįsti rusų kultūros autochtoniškumą Lietuvoje, paneigti lietuvių klijuotas „svetimųjų“ (pavyzdžiui, okupantų, kolonistų) etiketes, stiprinti emocinį ryšį su Lietuvos valstybe. Kitaip tariant, stengtasi pristatyti skaitytojams Kauno miestą kaip aktualaus rusų kultūrai istorinio paveldo vietą.

²⁴ Николай Медведев, Жанна Корсукова, „Возвращение к истокам“, *Эхо Каунаса* 24 (1989).

²⁵ Корсукова, „Дорогие соотечественники!“, *Эхо Каунаса* 20 (1989).

²⁶ „Каунасское общество русской культуры“, *Эхо Каунаса* 12 (1990).

²⁷ „Уважаемый читатель!“, *Каунасский вестник* 1 (1990).

²⁸ Ibid.

Vienu iš esminių spaudoje konstruojamo pasakojimo apie rusų etninę grupę akcentų tapo vaizdinio apie teigiamą suradusių prieglobstį Kaune po 1917 m. Spalio perversmo emigrantų iš Rusijos veiklą ir indėlį į Lietuvos valstybingumo raidą sklaida. 1990 m. „Kaunasskij vestnik“ emociingai rašyta:

jauna, ekonomiškai dar nesustiprėjusi Lietuvos Respublika tapo svetinga šeimininke daugeliui Rusijos inteligentų pabėgėlių: lietuviai dalijosi ir duonos kąsniu, ir stogu virš galvos. Mokslininkams ir dailininkams buvo surandamas darbas pagal specialybę, nežiūrint į tai, kad daugelis imigrantų nemokėjo lietuvių kalbos <...> nežiūrint į eilę suvaržymų, kurie buvo taikomi Rusijos vakarinių gubernijų nerusų gyventojų atžvilgiu, tie patys gyventojai ištiesė pagalbos ir supratimo ranką rusų imigrantui. Suveikė dėsnis: kultūra neatstumia kultūros. Visi imigrantai sėkmingai dirbo ranka rankon su bendradarbiais lietuviais pirmojoje Lietuvos aukštojoje mokykloje – Vytauto Didžiojo universitete, operos teatre, meno mokykloje. Šlovingi jų vardai įrašyti į Lietuvos kultūros istoriją.²⁹

Iš asmenybių daugiausia dėmesio spaudoje sulaukė VDU profesorius, kultūros istorikas ir filosofas Levas Karsavinas (1882–1952). Vieną straipsnį apie jį parengė Kauno technologijos universiteto profesorius ir Kauno rusų kultūros draugijos narys Povilas Kostrauskas.³⁰ Be to, aštuoniuose „Kaunasskij vestnik“ numeriuose skelbtos į rusų kalbą išverstos nepriklausomos Lietuvos visuomenės veikėjo ir politinio kalinio Vlodo Nasevičiaus (1909–1986) prisiminimų apie L. Karsavino paskutinius gyvenimo metus ir artimus ryšius su lietuvių tremtiniais Abezės lageryje ištraukos.³¹ Dviejuose straipsniuose buvo aprašytos šio mokslininko atminimo įamžinimo Kaune iniciatyvos: 1991 m. gegužę surengti VDU pirmieji „Karsavino skaitymai“³² ir 1992 m. gruodžio 14 d. įvykę iškilmingas atminimo lentos pritvirtinimas prie namo, kuriame jis gyveno iki išvykimo į Vilnių 1940 m.³³ Tad L. Karsavino biografija leido susieti spaudoje rusų etninę grupę ne tik su Lietuvos valstybingumo tradicija, bet ir lietuviams skaudžia trėmimų į Sibirą atmintimi.

Iš kitų asmenybių, kurias spauda priskyrė nepelnytai užmirštų sovietmečiu rusų kilmės mokslo ir kultūros veikėjų kategorijai, sulaukė dėmesio dar du VDU profesoriai. Vienas iš jų buvo inžinierius mechanikas Platonas Jankauskas (1860–1941). Iš šio Peterburgo universiteto ir Peterburgo kelių susiekimo instituto auklėtinio gyvenimo laikotarpio Kaune išskirtas indėlis į aukštųjų kursų ir Lietuvos universiteto teorinės mechanikos katedros kūrimą, skaityti paskaitų kursai, parengta VDU inžinierių rengimo programa ir išleisti vadovėliai lietuvių

²⁹ Орлов, „Содружество культур“, *Каунасский вестник* 1 (1990).

³⁰ Повилас Костраускас, „Профессор Лев Платонович Карсавин“, *Каунасский вестник* 11 (1991).

³¹ „Записки из школьной тетради“, *Каунасский вестник* 3 (1990); 1 (1991); 2 (1991); 4 (1991); 5 (1991); 6 (1991); 7 (1991); 8 (1991).

³² Васильев, „Карсавинские чтения“, *Каунасский вестник* 15 (1991).

³³ Корсукова, „Лев Карсавин – трагическая судьба знаменитого ученого“, *Каунасский вестник* 1 (1993).

kalba. Prisimintas VDU studijavęs profesoriaus sūnus³⁴ ir kviesta atvykti susipažinti su jo darbų sąrašu į Kauno rusų kultūros draugiją arba „Kaunasskij vestnik“ redakciją.³⁵ Straipsnyje apie profesorių Nikolajų Pokrovskį (1865–1930) aptartas jo produktyvus darbas LU Teisės fakulteto Finansų katedroje ir Finansų ministerijoje bei išleistas fundamentalus mokslinis darbas „Finansų pagrindai“. Be to, skaitytojams priminta apie išlikusį po senųjų miesto kapinių uždarymo profesoriaus kapą ir paminklą Panemunės kapinėse.³⁶

Vaizdinį apie svarų rusų emigrantų indėlį į Kauno kultūrinį gyvenimą sustiprino straipsniai apie skirtingais laikotarpiais Valstybės teatre dirbusius baletu šokėjus ir baletmeisterius. Pavyzdžiui, viename iš jų buvo pateikti biografiniai faktai apie Olgą Dubeneckienę-Kalpokiene (1891–1967), Nikolajų Zverevą (1888–1965), Georgijų Kiakštą (1873–1936), Verą Nemčinovą (1899–1984), Olgą Malėjinaitę (1907–1939), Pavelą Petrovą (1882–1936).³⁷ Kitame „Kaunasskij vestnik“ išspausdintame didelės apimties straipsnyje, parengtame žurnalistės ir pedagogės Vidos Savičiūnaitės ir greičiausiai išverstame iš lietuvių kalbos, skaitytojams buvo pristatytas trumpas dramos režisieriaus Michailo Čechovo (1891–1955) darbo Valstybės teatre laikotarpis, pažymint šio menininko taikytą darbo metodų naujumą ir apgailestaujant, kad dėl lietuvių tautininkų kritikos jis buvo priverstas palikti Lietuvą, kaip ir jį pasikvietęs dirbti į Kauną teatro direktorius Andrius Oleka-Žilinskas.³⁸

1989 m. „Echo Kaunasa“ prisimintas pedagogas, Mokytojų draugijos rusų gimnazijos direktorius, švietimo draugijos „Mokslas-Šviesa“³⁹ pirmininkas ir Nanseno skyriaus Lietuvoje atstovas Aleksandras Timinskis (1884–1959). Apie jį pasakojo Maskvoje gyvenęs ir redakcijos pakalbintas anūkas Aleksejus Nikolskis. 1992 m. „Kaunasskij vestnik“ paskelbė didelį straipsnį apie rusų gimnazijos rūmų Vytauto prospekte statybą ir veiklą, kuriame remtasi žymia dalimi redakcijos atrastos vienos iš auklėtinių pasakojimu.⁴⁰ Iš moters pasakojimo atsiskleidė įvairios detalės apie gimnazijos mokytojų ir mokinių kolektyvą, gimnazijos patalpose

³⁴ Profesoriaus P. Jankausko sūnūs, VDU Technikos fakulteto auklėtiniai, po Antrojo pasaulinio karo gyveno JAV. Jurgis Jankauskas (1907–1989) dirbo inžinieriumi pramonės įmonėse Niujorko valstijoje. Palaidotas Novo-Divejevo rusų stačiatikių kapinėse. Vladimiras Jankauskas (1904–1980) dėstytojavo Indianos universitete. Palaidotas Nešvilio Duncan kapinėse.

³⁵ Орлов, „Платон Янковский“, *Каунасский вестник* 42 (1991).

³⁶ Орлов, „Профессор Николай Покровский“, *Каунасский вестник* 2 (1992).

³⁷ „Артисты русского балета в Каунасе“, *Каунасский вестник* 19 (1991).

³⁸ Вида Савичюнайте, „Михайл Чехов в Литовском театре“, *Каунасский вестник* 20 (1992).

³⁹ Draugija „Mokslas-šviesa“ veikė 1923–1940 m. Ji siekė suvienyti privačius aukotojus ir organizacijas švietimo rusų kalba paramai, rusų gimnazijos rūmų Vytauto prospekte statybai. Draugijos pirmininkas buvo Aleksandras Timinskis, nariai – gimnazijos mokytojai Aleksandras Ito mlenskis, Vladimiras Krišpinovičius, tėvų komiteto pirmininkas – Michailas Izmailovas ir kt.

⁴⁰ Виктор Трофимшин, „Наша гимназия“, *Каунасский вестник* 6 (1992).

vykusias mokinių šventes ir kultūros renginius (dramos spektakliai, chorų koncertai, baletu pasirodymai, studentų pamėgta Tatjanos šventė, poeto A. Puškino 100-ųjų mirties metinių minėjimas ir kt.). Moters pasakojime atkreiptas dėmesys ne tik į įvairią etninių ir religinių atžvilgiu gimnazijos mokytojų ir mokinių sudėtį, vyravusią šioje ugdymo įstaigoje toleranciją skirtingoms kultūroms, bet ir į permainingai susiklosčiusius sovietinės ir nacių okupacijų, Holokausto, masinių Lietuvos gyventojų trėmimų ir emigracijos į Vakarų sąlygomis dalies gimnazijos auklėtinių likimus. Pažymėta, kad pokariu, atsidūrę skirtinguose pasaulio kraštuose, jie stengėsi palaikyti tarpusavio ryšius.⁴¹

Iš kitų istorinių laikotarpių su Kaunu susijusių rusų kilmės asmenybių buvo prisimintas tik kompozitorius, ikirevoliucinės Rusijos himno „Dieve, saugok carą“ (rus. *Боже, Царя храни!*) kūrėjas kunigaikštis Aleksejus Lvovas (1798–1870). Pažymėta, kad šios žmogaus „kultūrinė ir šviečiamoji veikla yra sudėtinė, nepelnytai užmiršta sovietmečiu rusų ir pasaulinės kultūros dalis“⁴², o „mūsų šventa pareiga yra atgaivinti atmintį apie talentingą rusų kompozitorių, bažnytinės ir pasaulietinės muzikos atlikėją“.⁴³ Kauno rusų kultūros draugijos iniciatyva, bendradarbiaujant su Pažaislio muziejaus direktoriumi Stasiu Meškausku, 1990 m. spalio 27 d. Kauno 10-osios vidurinės mokyklos rusų mokomąja kalba mokiniai sutvarkė vienuolyno kieme palaidoto A. Lvovo ir jo šeimos narių kapus.⁴⁴ Spaudoje priminta, kad A. Lvovas ketvirtį amžiaus buvo Rusijos caro rūmų ansamblio vadovas ir europinio pripažinimo sulaukęs muzikos virtuozas, bet 1861 m. pradėjo blogai girdėti ir nustojo groti smuiku, o 1870 m. gruodžio 29 d. mirė Romainių dvare.⁴⁵

Kauno stačiatikių bendruomenės sąsajos su rusų etnine grupe ir rusų kultūra

Atliktos kokybinės analizės duomenys atskleidė, kad 1990–1993 m. „Kaunasskij vestnik“ buvo skiriamas didelis dėmesys rusų religinės tapatybės ugdymui pagal Stačiatikių bažnyčios mokymą ir tradicijas. Dėl istoriškai susiklosčiusių aplinkybių Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių vyskupija buvo pavaldi Maskvos patriarchatui.⁴⁶ Cerkvėse per pamaldas buvo

⁴¹ Медведев, „Ищите не новое, но вечное“, *Эхо Каунаса* 24 (1989).

⁴² „Автор Российского гимна“, *Каунасский вестник* 2 (1991).

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Киреева (преподаватель истории), *Каунасский вестник* 1 (1990).

⁴⁵ „Автор Российского гимна“, *Каунасский вестник* 2 (1991).

⁴⁶ Regina Laukaitytė, „Kauno stačiatikių bendruomenė XIX–XX a.“, *Kauno istorijos metraštis* 9 (2008), 89–106.

vartojama senovės slavų kalba, bet daugumos tikinčiųjų bendravimo ir vyskupijos išorinės komunikacijos kalba buvo rusų. Kaune apie vienintelę Sąjūdžio laikotarpiu Apreiškimo katedrą (rus. *Благовещенский Собор*) susitelkusi bendruomenė buvo negausi vyskupijos mastu, bet turėjo savitą istoriją. 1923–1939 m. Kaunas buvo Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių vyskupijos centras, vadovaujamas arkivyskupo metropolito Eleuterijaus ir vienijęs ne tik rusų, bet ir kitų tautybių žmones. Kita vertus, aktyviausi tarpukario parapijos veikėjai tapo sovietinių represijų aukomis arba emigravo Antrojo pasaulinio karo metu į Vakarų, o dauguma sovietmečio atvykėlių ir jų palikuonių buvo ateistai.

Spaudos tyrimas byloja, kad Apreiškimo katedroje besidarbavęs jerovieniuolis Ilarionas⁴⁷ (rus. *иеромонах Иларион*, 1990–1991 m.) buvo aktyvus „Kaunasskij vestnik“ ir Kauno rusų kultūros centro bendradarbis, siekęs sustiprinti nusilpusią sovietmečiu dėl antireliginės agitacijos parapijos vidinę organizaciją ir pritraukti naujų narių. Jo skelbtų laikraštyje tekstų didžiąją dalį sudarė pasauliečiams suprantama kalba dėstomi bažnyčios istorijos, krikščioniškos moralės ir tikėjimo, religinių švenčių ir apeigų aiškinimai, vaikų religinio auklėjimo pagrindai, pamokslai ir poezija. Viename iš interviu dvasininkas teigė norįs, kad laikraštis prisidėtų prie glaudesnio rusų bendravimo, nes „daugelis mūsų išsibarstę ir neturi tvirto pagrindo po kojomis, įsijautę į politiką ir įsivėlę į įvairaus pobūdžio konfrontacijas. Tuo metu, be žemiškų rūpesčių ir nerimo, mes turime tai, kas neišnyksta ir yra amžina, kas gali suvienyti įvairiausių politinių pažiūrų žmones, užpildyti jų gyvenimą šviesa ir džiaugsmu. Tai – mūsų didysis šventosios stačiatikybės paveldas...“⁴⁸

Laikraštis atspindėjo jerovieniuolio Ilariono siekius skleisti tikėjimą tarp visuomenės grupių, sukurti vaikų ir suaugusiųjų religinį ugdymą užtikrinančią struktūrą. Skelbti pranešimai apie jo vizitus su paskaitomis pas Kaune dislokuotus oro desantininkus ir Kauno medicinos akademijos studentus, miesto mokyklų moksleivius. 1990 m. gruodžio 20–21 d. jis dalyvavo Rusų kultūros centro, laikraščio „Soglasije“ ir Tautybių reikalų departamento surengtoje konferencijoje Vilniuje „Pabaltijo rusai“, kurioje kalbėjo apie istorinę stačiatikybės reikšmę Baltijos šalių rusų tapatybei ir „iki šiol mažai žinomą plačiajam skaitytojui didžiųjų rusų rašytojų kūrybos pusę, apie tai, kokią reikšmę joje turėjo religinė tematika“.⁴⁹ Jerovieniuolis Ilarionas per spaudą ragino suremontuoti apleistą Kristaus Prisikėlimo (rus. *Воскресенская*) cerkvę, o „Kaunasskij vestnik“ spausdino padėkas lėšų aukotojams iš Lietuvos ir Rusijos.⁵⁰ Spausdinti parapijos kvietimai vaikams

⁴⁷ Jerovieniuolis Ilarionas (pasaulietinis vardas – Grigorijus Alfejevas) – teologas ir bažnyčios istorikas, viena ryškiausių Kauno parapijoje dirbusių asmenybių. Išvykęs iš Kauno užėmė įvairias pareigas Rusijos stačiatikių bažnyčios struktūroje, tarp jų – Volokolamo metropolitas, Maskvos ir visos Rusijos patriarcho vikaras, Maskvos patriarchato ryšių su užsieniu skyriaus pirmininkas ir t. t.

⁴⁸ „Наполнять жизнь людей светом и радостью“, *Каунасский вестник* 1 (1991).

⁴⁹ „Русские Прибалтики“, *Каунасский вестник* 2 (1991).

⁵⁰ „Благодарность“, *Каунасский вестник* 6 (1991); „Благодарность“, *Каунасский вестник* 14 (1991).

ir suaugusiems į pradėtą 1990 m. kurti sekmadieninę mokyklą (į jos programą įtrauktos Biblijos studijos, susipažinimas su Bažnyčios istorija ir maldomis, giedojimas bažnytiniame chore).⁵¹

Jerovienualis Ilarionas buvo vienas iš keleto stačiatikių dvasininkų, viešai pasmerkusių sovietinės kariuomenės veiksmus Sausio 13-osios naktį ir šitaip užsitraukęs dalies tautiečių nemalonę.⁵² Savo kreipimesi į „brangius, mylimus rusų žmones, brolius ir seseris“ 1991 m. sausį jis ragino atskirti rusų patriotizmą ir rusų kultūrą nuo sovietinio režimo ideologijos, nepalaikyti siekių nuversti teisėtą Lietuvos Vyriausybę ir užgrobti ginklu valdžią:

*Valdžią respublikoje nori užgrobti partiniais bilietais ir lozungais apie nacionalinį išsigelbėjimą prisidengę ginkluoti banditai. Netikėkite jais: jie neatneš Jums laimės. Mielai, artimieji rusų žmonės! Mūsų didi tauta – Sergijaus Radonežiečio ir Serafimo Saroviečio, Dostojevskio ir Tolstojaus, Puškino ir Lermontovo tauta – neturi pavirsti į mažųjų kaimyninių tautų smaugėją. Mūsų narsioji Armija, parodžiusi didžiulį heroizmą mūšiuose su užsienio interventais, neturi tapti intervencijos įrankiu. Rusų kareiviai – mūsų broliai, sūnūs – neturi šaudyti į beginklius žmones, neturi pralieti broliško kraujo.*⁵³

Kreipimesi apgailestauta, kad ryšys tarp stačiatikybės ir daugumos Lietuvoje gyvenančių rusų buvo silpnas, religija netapo juos vienijančiu veiksmu, nepaisant smerkiančios Sausio 13-osios įvykius Maskvos patriarchato pozicijos:

*Deja, ne visi rusų tautybės Lietuvos gyventojai, netgi tie, kurie laiko save stačiatikiais, su supratimu ir atjauta įvertino savo ganytojų poziciją. Buvo tokių, kurie, nesupratę pagrindinės dvasininkų išsakytų iš mylinčios širdies gelmių žodžių esmės, prisikabino prie atskirų išsireiškimų ir apkaltino savo ganytojus vos ne rusų tautos interesų išdavyste. Todėl svarbiu palaikymu Lietuvos stačiatikių dvasininkams tapo SSRS liaudies deputato, Rusų stačiatikių bažnyčios atstovo, Maskvos ir visos Rusijos patriarcho Aleksijaus II žodis, kuriuo jis kreipėsi į rusų ir lietuvių tautas, taip pat į sovietinės armijos karius laikraščio „Izvestijos“ puslapiuose sausio 16 d. Pagal pagrindinius punktus jo pozicija visiškai sutapo su tuo, kas pasakyta šiomis dienomis stačiatikių cerkvės dvasininkų Lietuvoje.*⁵⁴

Kitame Sausio 13-osios įvykių proga išleisto „Kaunasskij vestnik“ numerio viešame pareiškime, kurį pasirašė Kauno technologijos universiteto docentas I. Cypinas, svarstyta apie iš sovietmečio paveldėtą daugumos Lietuvoje gyvenusių rusų etninės grupės narių tapatybės krizę, kurios viena svarbiausių priežasčių įvardyta dvasinio ugdymo pagal krikščioniškas vertybes stoka:

Kareiviai ir karininkai, pralieję nekaltą kraują sausio 13 naktį Vilniuje, – ne rusai. Jie sovietiniai. Galbūt ir lietuviai suvoks tai, jeigu mes dažniau atsisuksime į mūsų stačiatikių tikėjimą, kuris gali suvienyti mus, padėti pasipriešinti blogiui. Netgi tie, kurie

⁵¹ „Объявление“, *Каунасский вестник* 3 (1990).

⁵² Laukaitytė, 96.

⁵³ „Слово Православной Церкви“, *Каунасский вестник* 3 (1991).

⁵⁴ Ibid.

*yra netikintys, bet pritaria krikščioniškai meilei ir santarvei, atkreipkite savo žvilgsnius į gimtuosius šventorius, apleistus ir sugadintus Smulėnščinos, Valdajaus ar Permės laukus, ten, kur gyva rusiška dvasia ir kur yra mūsų šaknys. Remdamiesi krikščioniškomis tiesomis ir užmiršę nesutarimus, pamilsim rusiškas erdves taip, kaip myli savo mažą tėvynę lietuvių tauta!*⁵⁵

1991 m. jerovienulis Ilarionas interviu teigė, kad sekmadieniais į katedrą susirinkdavo apie 200, o per religines šventes – apie 500 tikinčiųjų. Pagal tautybę vyravo rusai, bet buvo ir ukrainiečių, lenkų, lietuvių, čigonų, graikų. Tad dvasininkas viešai nesiejo parapijiečių tik su rusų etnine grupe, bet atkreipė dėmesį į paplitusius lietuvių visuomenėje stereotipus ir įprastas Stačiatikių bažnyčiai kalbines praktikas. Jo teigimu, daugelis nepagrįstai siejo stačiatikybę (rus. *православие*) su „rusų“ tikėjimu ir „slavų“ sąvoka, nes terminas „stačiatikybe“ susideda iš dviejų graikų kilmės žodžių – „teisingai“ ir „šlovinti“ („ortodoksia“). Konstatuota, kad lietuvių kalboje paplito netikslus vertimas ir būtų tiksliau vartoti daugelyje Europos kalbų įsitvirtinusių terminą „ortodoksai“.⁵⁶ Juolab kad, dvasininko pastebėjimu, „Vėlykų naktį, liturgijos metu, mes skaitome Evangeliją keliomis kalbomis – graikų, lotynų, slavų, rusų, lietuvių – kaip ženklą to, kad priklausomybė stačiatikių tikėjimui nėra niekaip susijusi su tautybe. Mūsų vyskupijoje yra keletas šventikų lietuvių“.⁵⁷

Iš spaudos atsiskleidžia dvasininkų biografiniai faktai. Antai jerovienulis Ilarionas gimė ir užaugo Maskvoje, ateisto fizikos-matematikos mokslų daktaro ir religingos rašytojos šeimoje, jaunystėje skaitė daug filosofinės ir religinės literatūros, grojo smuiku ir fortepijonu, mokėsi Maskvos konservatorijoje. Grįžęs iš tarnybos armijoje atvyko į Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyną ir sulaukęs 20 metų davė vienuolio įžadus, bet netrukus buvo išsiųstas dvasinės vadovybės rūpintis Kolainių ir Tytuvėnų, vėliau Telšių ir Kauno parapijomis. Jis baigė neakivaizdiniu būdu Maskvos dvasinę seminariją.⁵⁸ Iš Ukrainos Vinicos miesto kilęs jo įpėdinis šventikas Vasilijus Stalbovskis (rus. *Василий Столбовский*) atvyko į Lietuvą 1990 m. vasarį kartu su arkivyskupu Chrizostomu. Pasak jo paties, „yra keletas būdų tapti šventiku. Tiesiausias – dvasinė seminarija. Tačiau yra ir kitas būdas. Jeigu vyskupas mano, kad žmogus geba atlikti šventiko funkcijas, jeigu šis gyvena teisingą gyvenimo būdą, tuomet vyskupas turi teisę iššventinti ir iš pasauliečių. Būtent tokiu būdu aš tapau šventiku“.⁵⁹

Stačiatikių parapijos Kaune praeitis spaudoje mažai atsispindėjo. Straipsnis apie rusų atsiradimą Lietuvoje buvo siejamas su stačiatikių ir sentikių bendruomenių istorija, pažymint, kad tarpukariu „nevaržomai Lietuvoje gyveno

⁵⁵ Цыпин, „Не русские, а советские!“, *Каунасский вестник* 2 (1991).

⁵⁶ Šiuo metu Lietuvoje oficialiai vartojami ortodoksų ir Ortodoksų bažnyčios terminai.

⁵⁷ „Наполнять жизнь людей светом и радостью“, *Каунасский вестник* 1 (1991).

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Корсукова, «Более семи лет я помышляла о священстве...», *Каунасский вестник* 38 (1991).

ir stačiatikiai. Valdžia padėjo statyti cerkves. Kaune veikė ir stačiatikių dvasinė mokykla. Čia gyveno stačiatikių arkivyskupas, kuriam 1935 m. Maskvos metropolitas Sergijus suteikė metropolito rangą. Mieste buvo leidžiamas žurnalas „Golos Litovskoj pravoslavnoj eparchii“ <...>. ⁶⁰ Perspausdinus karininko ir bibliografo Aleksandro Ružancovo (1893–1966) tekstą, skaitytojams priminta senųjų miesto (karmelitų) kapinių ir stačiatikių sklypo atsiradimo jose 1847 m. istorija. ⁶¹ Svarbu atkreipti dėmesį, kad XX a. 6–7-ajame deš. panaikinus šias kapines, buvo negrįžtamai sunaikinta ne tik daugelio žinomų lietuvių veikėjų amžinojo poilsio vieta, bet ir apie šimtmetį besiformavęs Kauno stačiatikių nekropolis, galėjęs tapti unikaliu rusų kultūrinės atminties paminklu, jeigu būtų išlikęs iki Sąjūdžio laikotarpio. ⁶²

Skaitytojų pageidavimu, „Kaunasskij vestnik“ 1991 m. paskelbė straipsnį apie vienu iš miesto simbolių tapusį Saborą, parengtą lietuvių menotyrininkės ir istorikės Laimos Šinkūnaitės. Šio pastato bizantiškasis architektūros stilius, gražintas į Katalikų bažnyčios nuosavybę, sukėlė visuomenei klausimų dėl jų atsiradimo aplinkybių. Straipsnyje buvo pabrėžiamas faktas, kad vykdant Soboro remonto darbus 1934 m. stačiatikių bendruomenei kaip kompensacija buvo grąžintas ikonostasas ir skirta Lietuvos vyriausybės lėšų, kurios buvo panaudotos iki šiol Kauno stačiatikių dvasiniu centru esančios Apreiškimo katedros statybai ir interjero įrengimui (1933–1935 m. – *aut. pastaba*). ⁶³

Grindžiant sąsajas su tarpukario Lietuvos tradicija, buvo išspausdintas, remiantis 1939 m. publikuoto „Rusų kalendoriaus“ (rus. *Русский календарь*) medžiaga, straipsnis apie Marijos stačiatikių moterų labdaros draugiją, veikusią 1924–1940 m. ir turėjusią tikslą teikti materialinę ir kitokią pagalbą stačiatikių tikėjimo našlaičiams, seneliams ir vargšams. Jame buvo pristatytos krikščioniškomis vertybėmis ir moterų tarnystės Stačiatikių bažnyčioje tradicija grįstos draugijos veiklos kryptys: vaikų ir senelių prieglaudų steigimas ir išlaikymas, parama našlaičių ugdymui bendrojo ir profesinio lavinimo mokyklose, pašalpų nepasiturintiems rinkimas ir dalijimas bei kt. ⁶⁴ Kitas laikraštyje publikuotas straipsnis byloja, kad 1992 m. Kauno rusų kultūros draugija drauge su Kauno stačiatikių parapija po 52 metų pertraukos surengė Rusų vaiko dieną (rus. *День русского*

⁶⁰ Трофимшин, «Как и когда появились русские в Литве», *Каунасский вестник* 11 (1991).

⁶¹ „К истории Каунасского кладбища“, *Каунасский вестник* 37 (1991).

⁶² Stačiatikių sklype buvo palaidoti žinomi kultūros ir visuomenės veikėjai, rusų (stačiatikių) bendruomenės nariai, tarp jų – architektas Vladimiras Dubneckis, profesorius Nikolajus Pokrovskis, spektaklių kritikas Konstantinas Sokolskis, baletas artistas Georgijus Kiakštas, teisininkai ir Kauno miesto tarybos rusų frakcijos nariai Konstantinas Preisas ir Anatolijus Sokolovas, lakūnas konstruktorius Jurgis Dobkevičius, kino kronikos kūrėjas Feognijus Dunajevs ir kt. Dalies šių žmonių palaikai XX a. 6-ajame deš. buvo perkelti į kitas kapines, bet dauguma kapaviečių buvo negrįžtamai sunaikintos.

⁶³ Лайма Шинкунайте, „Возвращение“, *Каунасский вестник* 41 (1991).

⁶⁴ „Из истории благотворительности“, *Каунасский вестник* 1 (1990).

ребенка). Į šią šventę buvo pakviesti mokiniai iš visų Kauno miesto mokyklų rusų mokomąja kalba, o į programą įtraukti literatūriniai, muzikos, šokių ir įvairūs kiti pasirodymai.⁶⁵

Išvados

Sąjūdžio laikotarpiu leisti Kaune laikraščiai rusų kalba „Echo Kaunasa“ (1988–1990) ir „Kaunasskij vestnik“ (1990–1993) informavo miesto visuomenę apie politinius pokyčius SSRS ir Lietuvoje, taip pat buvo Lietuvos valstybingumo atkūrimą palaikiusios, už nuo sovietinės ideologijos draudimų išlaisvintos rusų etninės ir religinės tapatybės kūrimą bei už ryšio su Lietuvos valstybingumo tradicijų stiprinimą pasisakiusios rusų visuomenės dalies žinių sklaidos įrankis. Aktyviausi šių laikraščių bendradarbiai ir leidėjai buvo inteligentai, stačiatikių dvasininkai ir Kauno rusų kultūros draugijos nariai. Vienu svarbiausių rusų etninės tapatybės konstravimo spaudoje rusų kalba bruožų tapo atramos tarpukario istorijoje paieška. Vaizdinių konstravimo empiriniu pagrindu tapo talentingų, Kaune atsiskleidusių rusų kilmės mokslininkų ir kultūros veikėjų profesiniai pasiekimai (Vytauto Didžiojo universitetas, Valsybės teatras) bei išsilieję į lietuvių visuomenę sėkmės patirtys, su Kauno rusų gimnazijos ir rusų kultūros draugijų veikla susiję faktai ir tradicijos.

Aktyviais „Kaunasskij vestnik“ ir Kauno rusų kultūros draugijos bendradarbiais tapo Kauno stačiatikių parapijos dvasininkai, kuriems galimybė dalyvauti spaudos turinio kūrime sudarė palankias sąlygas skleisti stačiatikių tikėjimo tiesas, aktualią informaciją ir parapijos atgaivinimo iniciatyvas tarp rusų etninės grupės narių, kreiptis į juos tragiškų Lietuvai Sausio 13-osios įvykių kontekste dėl valstybingumo palaikymo. Stačiatikių dvasininkai įvardijo rusams religiją kaip galimą vertybinę atsvarą sovietinei ideologijai, bet nesiejo stačiatikybės tik su rusų etnine grupe, bet siekė suvienyti ir įtraukti į parapijos veiklą įvairių tautybių tikinčiuosius. Šiam tikslui pasiekti turėjo pasitarnauti „Kaunasskij vestnik“ gausiai publikuoti tekstai, skirti Stačiatikių bažnyčios istorijos, krikščioniškų tiesų ir moralės, religinių tradicijų ir ritualų aiškinimui, kvietimai prisidėti prie parapijos organizacinės struktūros atgaivinimo, vaikų ir suaugusiųjų religinio ugdymo stiprinimo (Kristaus Prisikėlimo cerkvės remontas, sekmadieninės mokyklos atidarymas).

Šaltiniai ir literatūra

Каунасский вестник. 1990–1993.

Эхо Каунаса. 1988–1990.

Ambasadoriai be įgaliojimų. Žiūrėta 2021 m. gegužės 3 d. <https://maga.lt/33139>.

⁶⁵ Корсукова, „День русского ребенка“, *Каунасский вестник* 13 (1992).

- Biveinis, Petras ir Algis Povilas Kasperavičius. „Tautiniai santykiai Lietuvoje 1988–1992 metais“. *Lietuvos istorijos studijos* 20 (2007): 64–84.
- Budrytė, Dovilė. „From Ethnic Fear to Pragmatic Inclusiveness? Political Community Building in the Baltic States (1988-2004)“. *Etniškumo studijos* 1, (2011): 14–41.
- Dabašinskienė, Ineta, Raminta Garuckaitė. „Kalbinis Kauno praeities ir dabarties savitumas“. In Meilutė Ramonienė (sud.). *Miestai ir kalbos: kolektyvinė monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, 231–250.
- Frėjūtė-Rakauskienė, Monika. „Rusų etninės grupės reprezentacija Lietuvos spaudoje. Negyjančios Antrojo pasaulinio karo žaizdos“. In Grigorijus Potašenko (red.). *Lietuvos rusai XX–XXI a. pradžioje: istorija, tapatybė, atmintis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 351–386.
- Kasatkina, Natalija. *Rusų inteligentijos integracija į tarpukario metų Lietuvos kultūrą* (dissertacijos rankraštis). Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1994.
- Lasinskas, Povilas. „L. Karsavino veikla Vytauto Didžiojo universitete“. *Darbai ir dienos* 2(11) (2006): 21–48.
- Laukaitytė, Regina. „Kauno stačiatikių bendruomenė XIX–XX a. *Kauno istorijos metraštis* 9 (2008): 89–106.
- Liaudzbergienė, Grytė. „Ar egzistuoja rusakalbių žiniasklaida Lietuvoje“. Atnaujinta 2004 m. lapkričio 16 d.
<https://www.delfi.lt/archive/ar-egzistuoja-rusakalbiu-ziniasklaida-lietuvoje.d?id=5483876>.
- Marcinkevičius, Andrius. „Antrojo pasaulinio karo laikotarpio rusų kilmės išeiviai iš Lietuvos: socialinio ir kultūrinio portreto metmenys“. *Oikos: Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (2016): 15–28.
- Marcinkevičius, Andrius. „Istorinio teisingumo diskursų formavimas Lietuvos spaudoje lietuvių ir rusų kalba“. In Neringa Klumbytė, Monika Frėjūtė-Rakauskienė, Andrius Marcinkevičius, Kristina Šliavaitytė. *Socialinis ir istorinis teisingumas daugiaetninėje Lietuvos visuomenėje*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2018, 45–100.
- Potashenko, Grigorijus. „Russians of Lithuania (1990–2010): integration to civil society“. *Ethnicity* 3, 98–109.
- Sirutavičius, Vladas. *Lietuviai ir Lietuvos lenkai, Lietuva ir Lenkija 1988–1994*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2017.
- Subačius, Paulius. *Dvidešimt penkeri religinės laisvės metai, 1988–2013*. 2 dalys. Vilnius: Lietuvos katalikų mokslo akademija, Naujasis Židinyas-Aidai, 2015.
- „Tautinės bendruomenės posovietinėje Klaipėdoje: naujų tapatybių paieškos ir jų reprezentacijos žiniasklaidoje“, in Liutauras Kraniauskas, Aldis Gedutis, Arūnas Acus, Sigita Kraniauskienė, Jolita Viluckienė, Eduardas Spiriajevas. *Klaipėdos diskursai 1990–2010. Sociologinė miesto tapatybių rekonstrukcija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2012, 111–174.
- Ковгун, Асия, ред. Русские в Литве (1918–1940): определение проблемы = Rusai Lietuvoje 1918–1940 m.: problemos apibūdinimas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2001.
- Лавринцев, Павел. „Возвращение русской культуры из забвения“. In Grigorijus Potašenko (red.). *Lietuvos rusai XX–XXI a. pradžioje: istorija, tapatybė, atmintis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 351–386.
- Синочкина, Бируте. „Русская пресса постсоветской Литвы: динамика изменений“. *Etniškumo studijos* 2 (2007): 118–150.

Andrius MARCINKEVIČIUS

CONSTRUCTING ETHNIC AND
CONFESSIONAL IDENTITY OF
RUSSIAN POPULATION IN THE
PRESS PUBLISHED IN KAUNAS
DURING THE SAJŪDIS PERIOD

Summary

The aim of the article is to analyse what was an impact of the press in Russian language that was published in Kaunas during the Sajūdis period for constructing ethnic and confessional identity of Russian population. In order to reach the aim publications from newspapers “Echo of Kaunas” (“Эхо Каунаса”) and “Kaunas News” (“Каунасский вестник”) were selected for qualitative research. The research revealed that biographies of famous individuals of Russian origin who participated in activity of Vytautas Magnus University and State Theatre (scientists, ballet artists, etc.) were the most popular kind of empirical material used by the press for constructing ethnic identity of Russian population and its relation to tradition of the Lithuanian statehood. The other one was data about activity of Russian Gymnasium and Russian cultural organizations until 1940 that served as important background for creation of image of historical continuity non-Soviet Russian culture in Kaunas. The research has also demonstrated that the press in Russian language was of high importance for the clergyman of Orthodox Christian parish in Kaunas. By participating in newspaper “Echo of Kaunas” they published various materials that could serve for consolidation of Russian population. Priests perceived Orthodox Christianity as a system of long-term values that could replace the Soviet identity among people and took part in the activity of Russian cultural organizations in Kaunas. However, they didn’t perceived Russian ethnicity as a feature of high importance to join the community and stressed multilingual and multicultural nature of the Orthodox Church.

Keywords: press in Russian language, Kaunas, ethnic and religious identity, Russians, Russian culture, Orthodox Christians.

Priedai

ЭХО КАУНАСА

ДВИЖЕНИЕ ПЕРЕСТРОЙКИ ЛИТВЫ. СОВЕТ КАУНАСА

22 МАРТА—4 АПРЕЛЯ 1990

№ 6 (35)

А К Т

ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ЛИТОВСКОЙ РЕСПУБЛИКИ О ВОССТАНОВЛЕНИИ НЕЗАВИСИМОГО ЛИТОВСКОГО ГОСУДАРСТВА

Выражая волю Народа, Верховный Совет Литовской Республики постановляет и торжественно провозглашает, что восстанавливается реализация суверенных прав Литовского Государства, поправках чужой силой в 1940 году, и отныне Литва вновь становится независимым государством.

Акт Литовского Совета о Независимости от 18 февраля 1918 года и Решение Учредительного Сейма от 15 мая 1920 года о восстановлении демократического Литовского государства никогда не утрачивали правовой силы и яв-

ляются конституционной основой Литовского Государства.

Территория Литовского Государства является целостной и неделимой, на ней не действует Конституция любого другого государства.

Литовское Государство подтверждает свою приверженность к общепризнанным принципам международного права, призывает нерушимость границ, как это сформулировано в Заключительном акте Хельсинкского совещания по безопасности и сотрудничеству в Евро-

пе, принятом в 1975 году, гарантирует права человека, гражданина и национальностей.

Верховный Совет Литовской Республики как выразитель суверенной воли настоящим актом приступает к реализации права полного суверенитета Государства.

Принятый Верховным Советом Литовской Республики в ЛАЙДСКЕИТЕ
Секретарь Верховного Совета Литовской Республики
А. САБИУС

1 pav. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Kauno skyriaus leisto laikraščio „Echo Kaunas“ (1990 m. Nr. 6) titulinis lapas su Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos priimto 1990 m. kovo 11 d. akto dėl nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo tekstu.

